

JAROSLAV PÁNEK

Uniwersytet Karola w Pradze

Śląsk wczesnonowożytny w czeskich podręcznikach dziejów państwa i prawa

Wybitny polski historyk prawa Kazimierz Orzechowski zapisał się w pamięci czeskich kolegów już przed ponad trzydziestoma laty. Badacze dziejów krajów Korony Królestwa Czeskiego w XIV–XVIII w. wnikliwie śledzili jego opracowania na temat dziejów sejmików śląskich i rozwoju prawnego oraz administracyjnego Śląska przede wszystkim na kartach dwóch periodyków — „Śląskiego Kwartalnika Historycznego Sobótka” i „Czasopisma Prawno-Historycznego”. Szczególną uwagę wzbudziło wspaniałe dzieło analityczno-syntetyczne K. Orzechowskiego o ogólnośląskich zgromadzeniach stanowych¹, które zostało szczegółowo zrecenzowane w związku z jego starszymi studiami, ukazującymi się w czasopismach naukowych². Wspomniana praca została wydana we właściwym — także z punktu widzenia czeskiej historiografii — czasie. Na przełomie lat 70. i 80. XX wieku otwierał się bowiem nowy rozdział w czeskich badaniach nad epoką wczesnonowożytną. To przyniosło ze sobą wzrost zainteresowania nią i stopniowe rozszerzanie horyzontu geograficznego. Podczas gdy wcześniej poświęcano uwagę przede wszystkim Czechom w węższym tego słowa znaczeniu i o wiele mniej już Morawom, to obecnie koncentrowano się także wokół problematyki dziejów Śląska i Łużyc w okresie, kiedy tereny te wchodziły w skład krajów Korony Królestwa Czeskiego.

Czeska historiografia z dużym zadowoleniem przyjęła ustalenia K. Orzechowskiego, ponieważ opierały się one na rzetelnej znajomości źródeł archiwalnych

¹ K. Orzechowski, *Ogólnośląskie zgromadzenia stanowe*, Warszawa-Wrocław 1979.

² J. Pánek, *Příspěvky k dějinám stavovství ve feudálním Slezsku*, „Folia Historica Bohemica” 5, 1983, s. 462–472.

i jednocześnie na szerokiej wiedzy teoretycznej o charakterze komparatystycznym; stanowiły świeże spojrzenie na niezwykle skomplikowaną państwowoprawną strukturę Śląska oraz kształtowały nową typologię i periodyzację dziejów zgromadzeń stanowych. O ile przedtem czescy badacze specjalizujący się w badaniach nad epoką wczesnonowożytną odwoływali się do niemieckiego dzieła Feliksa Rachfahla³, o tyle obecnie głównym autorytetem *in silesiacis* stał się K. Orzechowski, a jego wykładnia weszła także w skład Wielkiej Encyklopedii Historii Czeskiej, wydanej przez Instytut Historii Akademii Nauk Republiki Czeskiej⁴.

Nie można również pominąć osobistych kontaktów Profesora Orzechowskiego z czeskimi badaczami, czego wyrazem były Jego artykuły w czeskich publikacjach. Znaczące studium z 2000 r. podejmowało problematykę śląskiej polityki Władysława II Jagiellończyka u schyłku XV w.; zostało ono przygotowane na konferencję z okazji 500. rocznicy najstarszej usystematyzowanej kodyfikacji czeskich praw krajowych — Władysławowskiej ustawy krajowej⁵. Autor wprawdzie z przyczyn zdrowotnych nie mógł uczestniczyć w sesji naukowej w praskim Karolinum, ale drukowana postać tekstu była przyjęta z dużym zainteresowaniem. Nic więc dziwnego, że K. Orzechowski został włączony do grona wybitnych przedstawicieli polskich badań nad dziejami Czech i zajął należne miejsce w bio-bibliograficznym leksykonie, uwzględniającym ogół współczesnych zagranicznych naukowców zajmujących się tą dziedziną⁶.

Jeden ze swoich ostatnich szkiców, który również został wydany w Czechach, Profesor poświęcił Śląskowi jako krajowi Korony Królestwa Czeskiego na przełomie średniowiecza i epoki nowożytnej⁷. Na kilku stronach tekstu przedstawił swoją koncepcję dziejów późnośredniowiecznego i wczesnonowożytnego Śląska, opartą na szczegółowej analizie źródeł dyplomatycznych. Umieścił obok siebie dwa kluczowe pojęcia prawa państwowego — *regnum* (lub raczej *corona regni*) oraz *terra*, i analizował, jakim przeobrażeniom ulegały owe pojęcia od XIV do XVI w. Ze wzorową naukowo-pedagogiczną pogłębowością pokazał, że przyłą-

³ F. Rachfahl, *Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens vor dem dreissigjährigen Kriege*, Leipzig 1894.

⁴ J. Pánek, *Celoslezská stavovská shromáždění*, [w:] *Akademická encyklopedie českých dějin*, t. 1. A–C, red. J. Pánek, Praha 2009, s. 295–296.

⁵ K. Orzechowski, *Rola przywileju króla Władysława z 1498 r. w dziejach śląskiego stanowego parlamentaryzmu*, [w:] *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619) / Die Wladislawsche Landesordnung und die Anfänge der verfassungsmäßigen Ordnung in den böhmischen Ländern (1500–1619) / Władysławowska ustawa krajowa i początki systemu konstytucyjnego na ziemiach czeskich (1500–1619)*, red. K. Malý, J. Pánek, Praha 2001, s. 153–163.

⁶ J. Pánek, S. Raková, V. Horčáková, *Scholars of Bohemian*, „Czech and Czechoslovak History Studies”, t. 2, Prague 2005, s. 363–372.

⁷ K. Orzechowski, *O Śląsku jako „kraj” Korony Królestwa Czeskiego. Wiek XIV, XV i XVI, Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, red. J. Mikulec, M. Polívka, t. 1, Praha 2007, s. 128–132.

czenie księstw śląskich do państwa czeskiego w wyniku złożenia przez książąt śląskich hołdu królowi czeskiemu nie oznaczało bynajmniej jeszcze ukształtowania Śląska jako jednolitego kraju. Ponadto zwrócił uwagę na fakt, że scalenie terytorialne nie było nawet wynikiem polityki czeskich królów w XIV i XV w. Zgodnie ze swoją koncepcją swoistego rozwoju terytoriów śląskich w sensie samorządności K. Orzechowski wykazał, że chodziło o spontaniczny rozwój, wynikający ze wspólnych potrzeb śląskich książąt i stanów księstw dziedzicznych. To, co przez długi okres czasu faktycznie kształtowały konfederacje książąt i stanów, i co wykorzystał król węgierski Maciej Korwin w okresie, kiedy przejściowo władał Śląskiem, uzyskało prawnoustrojowy wyraz w ważnym przywileju śląskim Władysława II Jagiellończyka z 1498 r. Dopiero wówczas Śląsk ukształtował się jako kraj, jako równoważnościowa część składowa Korony Królestwa Czeskiego, która następnie w tej pozycji weszła w okres wczesnonowoczesnego rozwoju państwa czeskiego. Precyzyjna interpretacja K. Orzechowskiego, która w 2007 r. została opublikowana w Pradze, stała się właściwie spuścizną wielkiego uczonego w czeskich badaniach nad dawnym Śląskiem.

Wspomnianej interpretacji nie mogli oczywiście znać czescy historycy prawa, którzy publikowali swoje dzieła we wcześniejszych dziesięcioleciach. Mimo to nasuwa się pytanie, czy już starsza czeska historiografia zauważała podobne kwestie i jakie stanowisko zajmowała wobec wczesnonowoczesnego Śląska będącego przedmiotem zainteresowań badawczych K. Orzechowskiego. Wspominając wielkie dokonania zacnego Profesora, przyjrzyjmy się więc przynajmniej teraz, jak tę problematykę interpretowali wcześniejsi i współcześni badacze czescy. Wzmianki o niektórych aspektach rozwoju prawnego Śląska pojawiały się oczywiście już w starszej literaturze, podejmującej problematykę dotyczącą państwa czeskiego, zwłaszcza w słynnym dziele encyklopedycznym Pavla Stránský'ego z 1634 r.⁸, po narodzinach nowoczesnej historiografii prawa także w rozprawach znakomitych badaczy o nastawieniu analitycznym, zwłaszcza Hermenegilda Jirečka (1827–1909)⁹ i Jaromíra Čelakovský'ego (1846–1914)¹⁰. W niniejszym artykule skoncentrujemy się jednak na dziełach o charakterze syntetycznym, które swym sposobem ujęcia przekroczyły granice Czech (w węższym tego słowa znaczeniu) oraz Moraw i które — w różnym stopniu i z różnym efektem — starały się uchwycić historię prawa całego państwa czeskiego na początku nowożytności.

Pierwszą pracę, należącą do czeskiej klasyki historycznoprawnej, napisał w 1871 r. Josef Kalousek (1838–1915), cieszący się uznaniem liberalny historyk państwa czeskiego. Ostateczną postać nadał jej dwa dziesięciolecia później

⁸ P. Stránský, *Respublica Bohemiae*, Lugduni Batavorum 1634; wyd. 2, *Respublica Bojema*, Lugduni Batavorum 1643.

⁹ H. Jireček, *Právníký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce IX. do konce XIX. století (v nákreších dějepisných, životopisných a knihopisných)*, Praha-Brno 1903.

¹⁰ J. Čelakovský, *Povšechné české dějiny právní. Praha 1900*; wyd. 1 w ramach encyklopedii *Ottův slovník naučný*, t. 6, Praha 1893, s. 452–539.

(1892)¹¹. Było to w czasie walk politycznych o uznanie czeskiego prawa państwowego, czyli równoprawności Królestwa Czeskiego w monarchii habsburskiej, w burzliwym okresie, kiedy Czesi protestowali przeciwko wprowadzeniu dualizmu austriacko-węgierskiego, odrzucającego prawo Czechów do państwowoprawnej równorzędności z austriackimi Niemcami i Węgrami¹². Dzieło J. Kalouska odpowiadało wprawdzie ówczesnym potrzebom politycznym, ale opierało się na tak dobrej znajomości źródeł i na ich rzetelnej interpretacji, że do dziś stanowi docenianą wykładnię prawnych aspektów historii średniowiecznego i wczesnonowożytnego państwa czeskiego.

Podobnie jak później K. Orzechowski, także J. Kalousek przykładał dużą wagę do przywileju śląskiego z 1498 roku, który według niego zapewniał śląskim stanom prawa większe niż te, z jakich korzystały w swoich krajach stany czeskie i morawskie, i „rozluźniał powiązania państwowe Śląska z Koroną Czeską”¹³. Dlatego J. Kalousek obserwował długofalowe starania czeskich stanów, dążących do zniesienia tego przywileju i do odnowienia możliwości obejmowania stanowiska hetmanów śląskich przez panów czeskich. W rzeczywistości celu tego nie osiągnęli, jednak wykorzystali swoją wyłączną pozycję i nie uznawali prawa Ślązaków, tak samo jak Morawian i Łużyczan, do uczestnictwa w wyborze czeskiego króla. Taki rozwój sytuacji, zwłaszcza po 1526 r., uważał J. Kalousek za rys zdecydowanie negatywny, ponieważ w wyniku „krótkowzrocznej żądzy władzy” czeskich panów Śląsk w okresie wczesnonowożytnym rozluźnił swój stosunek wobec Korony i wzmacniał śląski separatyzm¹⁴. To podstawowe wnioskowanie autor udokumentował szczegółowymi wzmiankami o działalności poszczególnych instytucji koronnych, które dotyczyły wewnętrznego rozwoju Śląska i jego stosunku wobec habsburskiego dworu panującego od XVI aż do połowy XVIII w. Ogólnie można powiedzieć, że J. Kalousek w swojej interpretacji poświęcił Śląskowi tyle uwagi, ile należało się jednemu z „przyległych” krajów Korony, przy czym nie uległ centralistycznej koncepcji państwa czeskiego i potrafił postrzegać Śląsk w sposób wyważony i sprawiedliwy.

Na przełomie XIX i XX w. badania źródłowe nad wczesnonowożytną historią Czech wzbogaciło kilka prac, na których mogły się oprzeć późniejsze kompendia. Dzięki staraniom morawskiego historyka Františka Kameníčka (1856–1930) pojawiła się bardzo bogata dokumentacja historii stosunków między Morawami a Śląskiem w XVI i na początku XVII w. Jej znaczenie polegało między innymi na szczególnym skoncentrowaniu się na sporach między stanami śląskimi i morawskimi o regiony pograniczne (tzw. okręgi morawskie na

¹¹ J. Kalousek, *České státní právo*, Praha 1971; wyd. 2 uzupełnione, Praha 1892.

¹² O. Josek, *Život a dílo Josefa Kalouska*, Praha 1922.

¹³ J. Kalousek, *op. cit.* (1892), s. 94.

¹⁴ *Ibidem*, s. 94–97.

Śląsku) i o ich przynależność prawną¹⁵. Rozległe badania źródłowe prowadził również czołowy badacz zajmujący się historią prawa Jan Kapras (1880–1947), którego interesowała przede wszystkim historia prawa Śląska, hrabstwa kłodzkiego i Łużyc¹⁶. Wspomniany badacz, założyciel szkoły historycznoprawnej na Uniwersytecie Praskim i człowiek w różny sposób zaangażowany na polu politycznym (m.in. w latach 1920–1927 był członkiem czechosłowacko-polskiej komisji delimitacyjnej)¹⁷ napisał monumentalne dzieło na temat historii państwa i prawa czeskiego¹⁸. Sporo uwagi poświęcił w nim Śląskowi jako części składowej „rzeszy czeskiej” czy w okresie późnośredniowiecznym nawet „rozszerzonej rzeszy czeskiej”, co było dla niego synonimem Korony Królestwa Czeskiego¹⁹.

W odróżnieniu od innych czeskich autorów Jan Kapras miał o wiele większe zrozumienie dla złożonej struktury Śląska, dla poszczególnych księstw i różnorodnych form ich funkcjonowania w Królestwie Czeskim. Dlatego w jego syntezie pojawiła się kompetentna interpretacja terytorialnego rozwoju śląskich księstw i dominiów (wraz z wydzieleniem hrabstwa kłodzkiego z Czech i morawsko-śląskimi sporami o region opawski), stopniowej centralizacji kraju od schyłku XV do XVII w., ale także ingerencji ze strony dynastii zagranicznych w sprawy śląskie i straty niektórych peryferyjnych terytoriów. Również dzięki niemu wewnętrzna struktura śląskich stanów doczekała się przejrzystego zarysu z naciskiem na pozycję książąt, wolnych panów, szlachty i prałatów w poszczególnych księstwach. Ważnym wzbogaceniem omawianej problematyki były informacje o warstwach nieuprzywilejowanych społeczności śląskiej, zwłaszcza mieszczańach i poddanych chłopach, a także wnikliwe spostrzeżenia na temat pozycji Żydów. Uwadze autora nie uszła nawet pozycja prawna kobiet (wówczas temat rzadziej podejmowany). Systematyczne opracowanie położenia poszczególnych warstw społecznych połączył Jan Kapras z uwzględnieniem rozwoju narodowościowego i religijnego. Cenne są jego wnioski na temat pozycji języka niemieckiego, polskiego i czeskiego w życiu publicznym Śląska oraz rozważania dotyczące — obok katolików i luteran — mniejszych społeczności religijnych, jakimi byli nowochrześciane (anabaptyści) i szwenkfeldyści.

¹⁵ F. Kameníček, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského (1526–1629)*, t. 1–3, Brno 1900–1905.

¹⁶ Na przykład J. Kapras, *Význam Slezska v českém státě*, Praha 1933.

¹⁷ *Dějiny Univerzity Karlovy*, red. J. Havránek, Z. Poustá, t. 4, Praha 1998, s. 88–89. Por. też J. Bahlcke, *Geschichte als Argument. Der Prager Rechtshistoriker Jan Kapras (1880–1947) und die tschechische Schlesienforschung am Anfang des 20. Jahrhunderts*, [w:] *Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesienforschung (Wissenschaftliche Schriften des Vereins für Geschichte Schlesiens 4)*, red. M. Weber, C. Rabe, Würzburg 1998, s. 69–81.

¹⁸ J. Kapras, *Právní dějiny země Koruny české*, t. 1–3, Praha 1913–1920.

¹⁹ *Ibidem*, t. 2/1, s. 115.

Wszystko to kończy rozprawa o sejmach, sądach i urzędach wczesnonowożytnego Śląska²⁰.

Nigdy wcześniej ani potem nie poświęcono tyle uwagi historii prawa Śląska w komparatystycznej czeskiej literaturze przedmiotu, ile w dziele Jana Kaprasa. Przy czym zamiarem autora był nie tylko szczegółowy opis, ale zestawienie, a następnie porównanie z Morawami, Czechami i Łużycami. Z jednej strony zapewniono podstawy takiego spojrzenia na wewnętrzną historię Śląska, gdzie historia prawa była wzbogacana informacjami dotyczącymi rozwoju politycznego, religijnego i etnicznego, ale także społecznego i gospodarczego. Z drugiej podejście to było podyktowane szerszym uwzględnieniem sąsiednich krajów i Europy Środkowej. Jan Kapras podkreślał silną przynależność Śląska do Korony Królestwa Czeskiego, przede wszystkim w rozprawie o stosunku państwa czeskiego względem Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, jednocześnie akcentował też silne wpływy Rzeczypospolitej, zwłaszcza dawnego prawa polskiego. Dzieło wydane przed bez mała stu laty do dziś stanowi wzorowe włączenie Śląska do historii czeskiego prawa wczesnonowożytnego i przynajmniej pobieżnie porusza wiele zagadnień, którym później poświęcił szczegółową uwagę właśnie K. Orzechowski.

Po epokowym dziele J. Kaprasa między dwiema wojnami światowymi powstało kilka mniejszych kompendiów, które z wcześniejszym opracowaniem nie mogły się równać pod względem dokładności. Ich autorami byli także w tym wypadku profesorowie Uniwersytetu Karola w Pradze, paradoksalnie jednak prawie o generację starsi niż J. Kapras. Wszechstronny historyk prawa Karel Kadlec (1865–1928), m.in. zagraniczny członek Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie²¹, w swoich badaniach koncentrował się przede wszystkim na historii prawa krajów słowiańskich, co znajduje odzwierciedlenie w kilkakrotnie (w latach 1920–1928) wydawanym podręczniku historii prawa publicznego w Europie Środkowej²². O ile autor poświęca samodzielny rozdział historii prawa państwa polskiego²³, o tyle Śląsk pojawia się w nim sporadycznie, w związku z interpretacją systemu konstytucyjnego w różnych państwach środkowoeuropejskich. Chodzi właściwie o podręcznikowy zarys rozwoju głównych instytucji — władzy monarszej, sejmów, sądów i najważniejszych urzędów na obszarze wczesnonowożytnego Śląska. Metoda porównawcza K. Kadleca jest wyraźna w zestawieniu historii Śląska i Czech oraz w podkreślaniu cech charakterystycznych dla tego pierwszego²⁴.

²⁰ *Ibidem*, s. 311, 314–317, 324, 327–348, 354–358, 371–373, 441–444, 470–474.

²¹ *Ottův slovník naučný nové doby*, t. 3/1, Praha 1934 (reedycja 2000), s. 307; *Dějiny Univerzity Karlovy*, red. J. Havránek, t. 3, Praha 1997, s. 227–228; *Dějiny Univerzity Karlovy*, t. 4, s. 89.

²² K. Kadlec, *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*, wyd. 2, Praha 1921.

²³ *Ibidem*, s. 191–215.

²⁴ K. Kadlec, *op. cit.*, s. 154, 183, 191, 316, 339, 342–343.

Opracowanie przejrzystego tekstu dla studentów na wydziałach prawa w międzywojennej Czechosłowacji było również celem Miloslava Stiebera (1865–1934)²⁵ w książce poświęconej historii prawa konstytucyjnego w Europie Środkowej z roku 1931²⁶. Wyrażna umiejętność syntetycznego ujmowania problematyki prowadziła do skoncentrowania komentarza na kwestiach ogólnych, przekraczających poszczególne kraje i państwa, ewentualnie na typologii systemów władzy (M. Stieber skonfrontował typ niemiecki, czeski, polski i węgierski). Dlatego Śląsk pojawia się w tekście jeszcze rzadziej niż u K. Kadleca, przede wszystkim w związku z opisem tamtejszej struktury stanowej i sposobem rządzenia w epoce wczesnonowożytnej²⁷. Stawiająca sobie wysokie cele poznawcze synteza M. Stiebera świadczy o tym, że im większy nacisk kładziono na makroregion środkowoeuropejski, tym mniejszą uwagę poświęcano Śląskowi jako krajowi, który pomimo swojego niezwykłego znaczenia strategicznego, gospodarczego i kulturalnego nigdy nie zajął centralnej pozycji w którymś z państw Europy Środkowej.

Podobne podejście wykorzystano także w następnej publikacji, która powstała jednak poza Pragę, tradycyjnym centrum czeskiej nauki prawa, i ukazała się w stolicy Moraw w 1935 r. Świadczyło to o teoretycznym kierunku nowego Wydziału Prawa na Uniwersytecie im. T.G. Masaryka w Brnie, założonym w roku 1919. Czołowym przedstawicielem tamtejszej historii prawa stał się Bohumil Baxa (1874–1942)²⁸. Jego badania nad historią prawa publicznego w krajach czeskich i w Europie Środkowej nie mogły wprowadzić pominać Śląska, jednak w swoim syntetycznym tekście²⁹ skoncentrował się przede wszystkim na części południowej, która w 1742 r. nie została przyłączona do Prus, pozostałe terytoria śląskie uwzględniał tylko w stopniu niezbędnym. Także informacje dotyczące pozycji państwowoprawnej i wewnętrznej struktury księstw opawskiego, karniowskiego i cieszyńskiego, systemu konstytucyjnego, śląskich sejmów i sejmików, sądów i instytucji urzędowych są bardzo ogólne, stanowią one raczej wyciąg ze starszych podręczników aniżeli zbiór pierwotnych informacji. Wszystko jest uszeregowane systematycznie w ten sposób, że stanowisko formalnoprawne i funkcjonalne przeważa nad chronologicznym układem zdarzeń. Praca B. Baxy jest dobrym podręcznikiem akademickim, który odznacza się skutecznością pedagogicznego oddziaływania i który dobrze się czyta. Za tę jej zaletę musiał jednak autor zapłacić mocnym zredukowaniem dokładnych danych i konkretnych przykładów. Tematyka Śląska jest zatem obecna w książ-

²⁵ *Dějiny Univerzity Karlovy*, t. 3, s. 227; *Dějiny Univerzity Karlovy*, t. 4, s. 89–90.

²⁶ M. Stieber, *Dějiny veřejného práva v střední Evropě*, t. 1. *Právo ústavní*, Praha 1931.

²⁷ *Ibidem*, s. 19, 121.

²⁸ *Ottův slovník naučný nové doby*, t. 1/1, Praha 1930 (reedycja 1998), s. 494–495; J. Tomeš *et al.*, *Český biografický slovník XX. století*, t. 1, Praha 1999, s. 61; *Biografický slovník českých zemí*, t. 1/3, Praha 2005, s. 296.

²⁹ B. Baxa, *Dějiny práva na území republiky československé*, Brno 1935.

ce, ale w porównaniu z historią prawa Czech i Moraw stanowi tylko marginalną część³⁰.

Specjalne miejsce zajmuje książka czesko-niemieckiego historyka Ottona Peterki (1876–1945), profesora na Uniwersytecie Niemieckim w Pradze³¹, dotycząca historii prawa publicznego w XV–XVIII w. z 1928 r.³² Peterka, podobnie jak J. Kapras, miał zdolność systematycznego opisu norm prawnych i instytucji w konfrontacji z realnym życiem na Śląsku i w pozostałych krajach Korony Królestwa Czeskiego. Znaczą uwagę poświęcał centralizacji śląskiej organizacji sejmowej, administracji i sądownictwu na początku czasów nowożytnych, jednocześnie podkreślał specyficzne cechy poszczególnych księstw (zwłaszcza odmienności księstwa opawskiego, karniowskiego i hrabstwa kłodzkiego na styku odmiennych interesów stanowych Śląska, Moraw i Czech). Pierwotny wkład O. Peterki polega na akcentowaniu tych aspektów historii prawa, które leżały w centrum zainteresowania niemieckich badaczy. Z jednej strony było to prawo górnicze i mennicze, handlowe i celne, czyli te dziedziny, w których w całej Europie Środkowej uwidaczniały się silne wpływy niemieckie; z drugiej na czoło wysuwały się kwestie językowe. Problematykę języka urzędowego — bardzo żywą w okresie pierwszej Republiki Czechosłowackiej — przeniósł O. Peterka także na początek epoki nowożytnej. Starannie obserwował, w jakim stopniu mógł być wykorzystany język niemiecki (zwłaszcza na Dolnym Śląsku i stopniowo także w księstwie karniowskim) i gdzie odwrotnie — zwłaszcza w XVI w. — przeważał język czeski (Górny Śląsk, księstwo opawskie). Mimo że O. Peterka starał się zachować obiektywne podejście i uznawał również wpływy prawa polskiego na Śląsku³³, przeniósł do swojej interpretacji epoki wczesnonowożytnej problemy swoich czasów. Tym samym mimowolnie udowodnił, że nie tylko z czeskiej, ale też z niemieckiej strony podręczniki historii prawa były zarówno wykładnią przeszłości, jak i narzędziem do orientowania się w problemach czasów, które je zrodziły.

Druga wojna światowa zniszczyła w Czechach niemieckie nauki prawne, które uległy nazyfikacji, a przewrót komunistyczny w lutym 1948 naruszył ciągłość rozwojową czeskiej nauki historycznoprawnej, która ukonstytuowała się w XIX w. na bazie czeskich zmagających państwowoprawnych, a później na zasadach demokratycznych pierwszej Republiki Czechosłowackiej. Pewna ciągłość została zachowana w dziele Václava Vaněčka (1905–1985), uznanego znawcy

³⁰ *Ibidem*, s. 112–113, 126, 158, 165, 173, 185–186, 202–203, 206, 213–214, 218, 220, 222.

³¹ *Dějiny Univerzity Karlovy*, t. 4, s. 198, 230.

³² O. Peterka, *Rechtsgeschichte der böhmischen Länder in ihren Grundzügen dargestellt*, t. 2. *Geschichte des öffentlichen Rechtes und die Rechtsquellen von der hussitischen Zeit bis zum thesesianischen Zeitalter*, Reichenberg [Liberec] 1928. Por. *Ottův slovník naučný nové doby*, t. 4/2, s. 1026–1027.

³³ *Ibidem*, s. 125.

historii prawa, który w nowych warunkach politycznych przyswoił sobie marksistowską retorykę i forsował ją także w interpretacji historii prawa³⁴. Przejrzysty podręcznik historii państwa i prawa, który zaczął przygotowywać już w latach 50.³⁵, zajmował wyłączne miejsce w kształceniu prawników i historyków czeskich aż do lat 80. XX w. Wiedza o wczesnonowożytnym Śląsku została tu zredukowana do minimum — do wzmianki o włączeniu śląskich księstw do państwa czeskiego, stanach krajowych i sejmie ogólnos Śląskim, kodyfikacjach w języku czeskim dla księstwa opolsko-raciborskiego i cieszyńskiego i wreszcie o zdobyciu większości obszaru śląskiego przez Prusy³⁶. Obok tych niewnoszących nic nowego czysto faktograficznych danych mimo wszystko sporadycznie znalazły się tu osobiste poglądy autora. Jako zwolennik antyniemieckiego patriotyzmu i świadomości słowiańskiej V. Vaněček, zagłębiając się także dalej w przeszłość, wyraził protest przeciwko zaborowi Śląska w XVIII w. i przeciwko jego stopniowej germanizacji: „Dopiero pokonanie nazistowskich Niemiec w 1945 r. sprawiło, że Śląsk ponownie powrócił w ręce słowiańskie. Kraj, który kiedyś od Korony Czeskiej oderwały Prusy, jest dziś polski. Śląski Vratislav jest dziś polskim Wrocławiem”³⁷.

Dopiero pod koniec lat 80., kiedy już rozpadał się reżim komunistyczny, udało się pokonać monopol jedyne go oficjalnego podręcznika, przeznaczonego dla czeskich wydziałów prawa. Autorem nowego dzieła³⁸, które później w kilku poprawionych wydaniach weszło w XXI w.³⁹, stał się żyjący klasyk czeskiej historiografii prawa Karel Malý (ur. 1930), profesor i w latach 1994–2000 rektor Uniwersytetu Karola w Pradze⁴⁰. Ten uznawany na arenie międzynarodowej znawca środkowoeuropejskiej historii prawa, zwłaszcza prawa karnego i historii kodyfikacji, opracował nową koncepcję syntezy historii prawa państwa czeskiego. Jego synteza odznacza się zamierzonym uwzględnieniem bardzo obszernego i różnorodnego materiału oraz rozłożeniem problematyki według poziomów systemu politycznego, tj. w nawiązaniu do centralnych instytucji państwa cze-

³⁴ *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, red. K. Malý, Praha 1975; *Dějiny Univerzity Karlovy*, t. 4, s. 89, 384.

³⁵ V. Vaněček, *Dějiny státu a práva v Československu (Nástin)*, Praha 1961; *idem*, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1964; wyd. 2, Praha 1970; wyd. 3, Praha 1976.

³⁶ V. Vaněček, *op. cit.* (1970), s. 67, 155, 174, 238.

³⁷ V. Vaněček, *op. cit.* (1970), s. 238.

³⁸ K. Malý, F. Sivák, *Dějiny státu a práva v Československu*, t. 1 (do roku 1918). Praha 1988.

³⁹ K. Malý, *České právo v minulosti*, Praha 1995; K. Malý *et al.*, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997; wyd. 2 poszerzone, Praha 1999.

⁴⁰ *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám*, red. L. Soukup, Praha 1995; *Současnost a perspektivy právní historie. Materiály z právněhistorického kolokvia ze dne 26. října 2005 (Sborník k 75. narozeninám prof. Karla Malého)*, „Právněhistorické studie” 29, Praha 2007.

skiego i do wewnętrznej struktury poszczególnych krajów. Na obu płaszczyznach rozprawy pojawia się Śląsk od czasów przyłączenia do Czech w XIV w. aż po inkorporację do Prus większości terytorium w 1742 r. Interpretacja K. Malý'ego kładzie nacisk na więzi instytucjonalne między księstwami śląskimi, całym „krajem” w ujęciu K. Orzechowskiego, Koroną Królestwa Czeskiego i wreszcie także monarchią habsburską. Nie chodzi przy tym tylko o instytucje Korony (kancelaria królewska, sejm generalny, sąd apelacyjny) i typowo śląskie, ale także o normy prawne i forsowanie ich w życie wczesnonowoczesnego społeczeństwa⁴¹. Śląsk w ujęciu K. Malý'ego nie jest traktowany osobno jako region, ale jest stale obecny w interpretacji jako element horyzontu porównawczego.

Do powrotu Śląska do czeskiej historii państwa i prawa przyczyniła się również badaczka zajmująca się historią późnośredniowieczną i profesor nauk pomocniczych historii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola Zdeňka Hledíková (ur. 1938)⁴². Przy współpracy ze specjalistami zajmującymi się historią XIX i XX w. stworzyła pierwsze usystematyzowane kompendium historii administracji krajów czeskich⁴³. W tym wypadku nie chodzi o historię prawa w węższym tego słowa znaczeniu, ale o dzieje instytucji, czyli właściwie historię „infrastruktury” wszelkiego życia prawniczego. Książka charakteryzuje się w zasadzie podejściem opisowym, ale nie unika też porównań. Ponieważ jej rozdziały w sposób przejrzysty podzielone są na mniejsze części, niektóre z nich można było poświęcić bezpośrednio Śląskowi i jego instytucjom, w wyważonym wobec pozostałych krajów koronnych stosunku⁴⁴. Ta dwubiegunowość wyżej wspomnianej syntezy K. Malý'ego przynosi sporo faktografii śląskiej i umożliwia przede wszystkim czeskim badaczom, którzy pragną wyruszyć własną drogą prowadzącą do poznania śląskiej historii, zdobycie dobrej orientacji w strukturze wczesnonowoczesnego Śląska i w szerokiej problematyce jego powiązania z dawnym państwem czeskim.

Podstawowe podręczniki dziejów państwa, prawa i administracji, które ukazały się na przełomie XX i XXI w., odegrały bardzo ważną rolę kształcącą i inicjacyjną. Na nich wyrosła najmłodsza — bardzo liczna — generacja czeskich badaczy zajmujących się historią okresu wczesnonowoczesnego. To, co jeszcze w latach 70. i 80. XX w. wydawało się bardzo trudne, czyli rozwinięcie systematycznych badań nad dziejami przyległych krajów, teraz zaczyna się już urzeczy-

⁴¹ K. Malý *et al.*, *op. cit.* (1999), s. 33, 59–60, 68–69, 90, 168.

⁴² *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*, red. I. Hlaváček, J. Hrdina, Praha 1998; *Roma — Praga / Praha — Řím. Omaggio a Zdeňka Hledíková*, red. K. Bobková-Valentová *et al.*, Praga 2009 (= Bolletino dell'Istituto storico ceco di Roma — Supplemento 2008).

⁴³ J. Janák, Z. Hledíková, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989; wyd. 2 poszerzone Z. Hledíková, J. Janák, J. Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2007.

⁴⁴ Z. Hledíková, J. Janák, J. Dobeš, *op. cit.*, s. 18–21, 23–34, 64, 68, 87, 91, 94–99, 112, 125, 131–132.

wistniać. Współczesna dynamika badań na krajami Korony Królestwa Czeskiego na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych pozwala mieć nadzieję, że nie tylko historii politycznej, społecznej i kulturalnej Śląska, ale też miejscu jego prawa w historiografii czeskiej będzie poświęcana należna uwaga. Dla czeskich historyków młodego pokolenia, którzy kroczą tą drogą, współpraca z polskimi kolegami wydaje się całkiem oczywista. Najlepszym tego dowodem jest wiele wspólnych konferencji i publikacji. Wspomniani badacze będą z pewnością w swoich pracach czerpać z dzieła Kazimierza Orzechowskiego, i można mieć nadzieję, że tę spuściznę naukową będą dalej rozwijać.

Das frühneuzeitliche Schlesien in den tschechischen Handbüchern der Staats- und Rechtsgeschichte

Zusammenfassung

Das wissenschaftliche Werk des polnischen Rechtshistorikers Kazimierz Orzechowski stellt eine sehr bedeutende Bereicherung unserer Kenntnisse über die Geschichte Schlesiens im Spätmittelalter und insbesondere in der Frühneuzeit dar. In der Einleitung des Artikels sind rege Kontakte Prof. Orzechowskis zu tschechischen Frühneuzeitforschern charakterisiert. Das Hauptthema des Beitrags ist die Frage, ob und evt. wie wurden ähnliche Themen aus der Rechtsgeschichte Schlesiens von den tschechischen Historikern berührt und behandelt. Die Analyse der Hauptwerke von Josef Kalousek (1871, 1892), Jan Kapras (1913), Karel Kadlec (1920–1928), Otto Peterka (1928), Milošlav Stieber (1931), Bohumil Baxa (1935), Václav Vaněček (1961–1976), Karel Malý (1988–1999) und Zdeňka Hledíková (1989, 2007) zeigt, dass das Verständnis der Staats- und Rechtsgeschichte Schlesiens seine Höhepunkte im Werk von J. Kapras, K. Malý und Z. Hledíková gefunden hat und dass die zeitgenössische tschechische Schlesienforschung an das Lebenswerk Kazimierz Orzechowskis positiv anknüpfen kann.